

Gosztonyi Gergely

A cenzúra tipizálása a politikai cenzúra rövid történetének tükrében

A cenzúra története egyidős az emberiség történetével, ám a magyar nyelvű cenzúraelméleti és cenzúra-történeti összefoglalók jelenleg nem tartoznak a kutatások fősodrába. A cenzúra pontos mibenlétére számtalan definíció létezik, de egységesen elfogadottról nem tudunk számot adni. Jelen tanulmány célja így a cenzúra leggyakoribb formájának diakronikus elhelyezése, amit elméleti és történeti környezetbe ágyazva végez el. A Green–Karolides- és a Jones-féle cenzúra-világenciklopédiákban foglalt több ezer esetet alapul véve e tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a köznyelvben megfogalmazott cenzúra kifejezést árnyalja, és olyan tipológiát állítson fel, amely segíthet megérteni, a múltban mikor és milyen okokból történt meg a nyilvánosságnak szánt különféle tartalmak tiltása. A tanulmány az ókortól a 20. század végéig mutatja be a legfontosabb cenzurális elméletek mellett a tartalomkorlátozás gyakorlati megvalósulásainak megjelenési formáit is.

Kulcsszavak: Areopagitica, Bentham, cenzúra, gazdasági cenzúra, Gutenberg, Index Expurgatorius, Index Librorum Prohibitorium, Mill, Milton, öncenzúra, Platón, politikai cenzúra, sajtószabadság, Sollicita ac Provida, Tindall, új cenzúraelmélet

*„A cenzúra rövid története korántsem lenne rövid.”
(Atwood 2010: 59)*

1. Bevezető

Az Európai Bizottság által társfinanszírozott Mapping Media Freedom projekt¹ keretében bárki névtelenül felveheti egy virtuális térképre azokat az újságcikkeket és tartalmakat, amelyek a cenzúrával lehetnek összefüggésben. 2014 és 2021 között 6142 bejegyzést küldtek az oldalra.² Megvizsgálva a jelzett tartalmakat, egyértelműnek látszik, hogy a különböző országokban nem koherens annak kezelése, hogy hol húzódnak a szólás és a kimondhatóság határai. Ebben semmi meglepő nincs: a különböző kontinensek és országok társadalmi, gazdasági, politikai berendezkedése és története ugyanúgy befolyásolja ezt, mint az egyes emberek szocializációja, belső értékei és aktuális értelmezési keretei. Ahogy Jonathon Green – Nicolas J. Karolides-szel közös – hatalmas méretű, közel 800 oldalas cenzúra-világenciklopédiájában megfogalmazta (2005: xx): „A cenzúra nemzetközi, folyamatos és átható, de nem kiszámíthatóan monolit. Az egyik nemzet számára legfontosabbnak tűnő aggodalmak értelmetlenek egy másik számára.”

Emellett természetesen a világ demokratikus részein általánosan elfogadott tény, hogy a szólásszabadság alapvető emberi jog. Ez a demokrácia sarokköve (Mendel 2010), kulcsfontosságú minden emberi jog védelméhez, azok fejlődésének egyik alapfeltétele, emellett – ahogy az Emberi Jogok Európai Bírósága több ítéletében

¹ Lásd <https://mappingmediafreedom.org/>.

² Hasonló projekt működik magma néven is: <https://magma.lavafeld.org/guide/>.

megfogalmazta – alapfeltétele minden ember fejlődésének is.³ Ha azonban bármiféle cenzúra megakadályozza bizonyos vélemények közzétételét, akkor a szólásszabadság sérelmet szenvedhet. A gyakorlat ugyanis azt mutatja, ami mellett Derek Jones (2015: xi) majdnem 3000 oldalas cenzúra-világenciklopédiájában érvel: nem csupán az előzetes tartalomengedélyezés minősül cenzúrának, és a fogalmat minél tágabb módon szükséges értelmezni ahhoz, hogy a szólásszabadság teljes körű védelme megvalósulhasson.

Bár forrásaink az ősidőkről nincsenek, biztosak lehetünk benne, hogy az uralmon lévő elitek – a társadalom és az állam kialakulásának korai szakaszaiban is – megpróbálták kontrollálni a véleménynyilvánítást, azaz a cenzúra egyidős lehet a kommunikáció történetével. Ráadásul ahogy a kommunikáció különféle formái elterjedtek, ahogy egyre szélesebb tömegek előtt nyílt lehetőség véleményük kinyilvánítása, úgy nőtt az ezt megakadályozni kívánó cenzúra eszköztára is. A kommunikációtörténelemben az állam által végzett előzetes cenzúra volt a leggyakoribb (és jogilag a legszigorúbb) forma, ezért a legtöbbször és a legtöbben ezt azonosítják a cenzúra fogalmával, így e politikai cselekvés történelmi vizsgálata segíthet megérteni, hogy a múltban mikor és milyen okokból történt meg a nyilvánosságnak szánt különféle tartalmak tiltása, és ennek valláskülönbözeti, ideológiai vagy pusztán politikai okai voltak. Jelen tanulmány célja így a cenzúra leggyakoribb formájának diakronikus elhelyezése (Barbier & Bertho Lavenir 2004: 18).

Mindezek mellett jelen tanulmány a Jonathon Green–Nicolas J. Karolides-, illetve a Derek Jones-féle cenzúra-világenciklopédiákban foglalt több ezer esetet alapul véve arra tesz kísérletet, hogy a köznyelvben megfogalmazott cenzúra kifejezést árnyalja, és olyan tipológiát állítson fel, amely alapot szolgáltat a későbbi cenzúrakutatásoknak a tekintetben, hogy milyen sokféle eszközt és cselekvést lehet tartalom megjelenési korlátozásnak tekinteni. Jonathon Green (2005: xxi) szavait idézve kijelenthető, hogy a cenzúra

...hatalmas, széles körű téma, sokkal összetettebb, mint egyszerűen a „huncut részek” kivágása a filmekből, a felnőtt könyvesboltok bezárása, vagy a közérdekű bejelentők (*whistleblower*) elhallgattatása. A cenzúra befolyásolja minden élet minőségét – esztétikailag, érzelmileg, társadalmilag és politikailag.

2. A cenzúra tipizálása

A cenzúra pontos mibenlétére számtalan definíció létezik, ám egységes, széles körben elfogadottról nem – és egyre kevésbé – tudunk beszélni. Sophia Rosenfeld (2001: 117) állítja, hogy: „A cenzúra jelenleg nem könnyen megtárgyalható téma. ... Úgy tűnik, hogy az elméletek szintjén többé már nincs egyetértés abban, hogy mit is tekinthetünk cenzúrának.”

Ráadásul a cenzúrát nehéz empirikusan vizsgálni, mert gyakran szeretne észrevétlen maradni (Roberts 2018: 7). A cenzúra fogalma alá tartozó lehetséges eszközök tipizálása ugyanakkor talán közelebb vihet minket a fogalom megértéséhez. A lehetséges csoportosítások közül a legfontosabbakat tartalmazza az 1. táblázat.

A cenzúratörténetben mindegyik típus létezett, ám a különféle csoportosítások nem jelentik azt, hogy ne létezne átjárás a tipizálások között. Külön kiemelésre érdemes a cenzúra „szélessége” szerinti csoportosítás, azaz annak a kérdése, hogy szűken vagy tág értelemben értelmezzük a fogalmat. A szűk értelmezés mellett szól Eric Barendt (2007: 151), amikor így ír: „...a cenzúra kifejezésnek nincs valódi jelentése, ha olyan társadalmi konvenciókra vagy gyakorlatokra alkalmazzák, amelyek csupán megnehezítik a kommunikációt egyes személyek számára.” Ugyanerről Matthew Bunn (2015: 26) kijelenti, hogy sok történész fél a fogalom túlzott kitágításától, hiszen ebben az esetben az eredeti értelme veszne el. A tágabb értelmezés melletti érvként ugyanő ugyanakkor

³ *Engel and Others v. The Netherlands* App nos 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72 (ECtHR, 8 June 1976) [41.]–[42.], [100.]; *Handyside v. The United Kingdom* App no 5393/72 (ECtHR, 7 December 1976), [49.]; *Association Ekin v. France* App no 39288/98 (ECtHR, 17 July 2001), [56.]; *Perna v. Italy* App no 48898/99 (ECtHR, 6 May 2003), [39.].

1. táblázat
A cenzúra lehetséges tipológiai

1. A cenzúra elvégzője szerinti csoportosítás	Politikai, azaz az állam általi cenzúra		
	Gazdasági cenzúra, azaz (elsődlegesen) gazdasági magánérdek által vezérelt cenzúra		
	Öncenzúra		
2. A cenzúra intézmény-rendszere szerinti csoportosítás	Állami cenzúrahivatal		
	Egyéb állami hivatalok részvételével		
	Gazdasági szereplő az állam által „privatizált” módszerrel		
3. A cenzúra „szélessége” szerinti csoportosítás	A szűken vett értelmű cenzúra csak az önkényes és előzetes engedélyezési eljárásokat tekinti cenzúrának		
	A tág értelemben vett cenzúra ennél szélesebb körben vonja meg a fogalom használatának körét		
4. A cenzúra ideje szerinti csoportosítás	Előzetes cenzúra, amikor a nyilvánosságra hozatalhoz / megjelentetéshez kapcsolódik az engedélyezés	A terjesztés megkezdése előtt A terjesztés megkezdésével egyidejűleg	
	Utólagos cenzúra, amikor a nyilvánosságra hozottak / megjelentettek terjesztéséről határoznak		
5. A cenzúra hatása szerinti csoportosítás	Közvetlen		
	Közvetett		
6. A cenzúra célja szerinti csoportosítás	A szólás megakadályozása érdekében végzett cenzúra		
	Az információkhoz való hozzájutás érdekében végzett cenzúra		
7. A cenzúra tárgya szerinti csoportosítás	Könyvcenzúra		
	Sajtócenzúra		
	Zenecenzúra		
	Filmcenzúra		
	Színházcenzúra		
	Videójáték-cenzúra		
	Képregénycenzúra		
	Internetes cenzúra		
Öltözködési cenzúra (ruha, hajviselet stb.)			
8. A cenzúra gyakorisága szerinti csoportosítás	Állandó		
	Alkalmi		
9. A cenzúra következménye szerinti csoportosítás	Tartalom eltávolítása	Szerző felelősségre vonása mellett	Jogi Fizikai
		Szerző felelősségre vonása nélkül	
	Tartalom megsemmisítése	Szerző felelősségre vonása mellett	Jogi Fizikai
		Szerző felelősségre vonása nélkül	

egy új cenzúraelmélet⁴ bevezetése mellett tör lándzsát, amely „a kommunikáció formáját és tartalmát alakító gyakorlatok és struktúrák növekvő hányadát” foglalná magában. Eszerint a klasszikus liberális cenzúra-definíció és az ezt megkérdőjelező marxista koncepciók után tudomásul kell venni, hogy a 2010-es évekre a cenzúra „egy olyan diffúz, mindenütt jelenlévő jelenség, amelyben számos szereplő (beleértve a személytelen, strukturális feltételeket is) hatékony cenzorként működik” (Bunn 2015: 27).

A cenzúrával kapcsolatos legfontosabb problémákat Eric Barendt (2015: 122–123) az alábbiakban foglalja össze:

- a cenzor – a pozíciójából adódóan – gyanakvó az elé kerülő tartalommal kapcsolatban;
- ütköző alapjogok esetében bíróságnak és nem cenzornak kellene döntenie;
- szankció kiszabása alapjogsérelem esetén szintén a bíróságok feladata lenne;
- titkos működés;
- védekezési lehetőség hiánya;
- a kiszámíthatóság és a standardok hiánya, azaz az önkényes döntések megvalósulása.

A sokféleség a definícióalkotási próbálkozások mögött jól érezhető. Így talán Charles Oppenheim és Victoria Smith (2004: 160) ragadta meg a legjobban a kérdést, amikor azt írta, hogy „a legtöbb definíció mögött meghúzódó általános érzés az, hogy valamit valaki más elzár a tartalomhoz való hozzáféréstől”.⁵

3. Cenzúraelmélet

A tabuk, az elfojtások, a ki nem mondható gondolatok valószínűleg nagyon hamar megjelentek a társadalmakban: szinte bizonyosan épp olyan hamar, mint ahogy a beszéd kialakult.⁶ „Mások elhallgattatásának kényszere olyan régi, mint a vág, hogy beszéljünk” – írja erről könyvében Eric Berkowitz (2021: 10). Platón, akinek írásaiból mestere, Szókratész híres perének történéseit ismerjük, és aki „nyilvánvalóan eszményíti Szókratész perbeli és ítélet utáni viselkedését és halálát” (Horváth 1942/2003: 12), az *Állam* című művében így vélekedik a kérdéstről:

Platón államában ... nincs a szó politikai értelmében vett szabadság. A modern bálványok: a sajtószabadság, a szólásszabadság, a gyülekezési szabadság stb. Platón szemében a politikai ügyfogyottság száználmas eltévelyedései lennének. Államában szigorú cenzúra, mindenre kiterjedő felügyelet van (Husztai 1927: 40).

Ennek alátámasztására Platón erkölcsi, vallási és politikai érveket hoz fel, így formalizálva az érvelési láncot:

1. Ahhoz, hogy jó társadalmunk legyen, jó polgárokkal kell rendelkezünk.
2. Ahhoz, hogy jó polgáraink legyenek, a gyermekeknek jól képzetteknek kell lenniük.
3. Ahhoz, hogy a gyermekek jól képzettek legyenek, meg kell őket ismertetni hasznos tartalmakkal, és védeni kell őket a káros tartalmaktól.
4. Tehát ahhoz, hogy jó társadalmunk legyen, a gyerekeket meg kell ismertetni hasznos tartalmakkal és védeni kell őket a káros tartalmaktól.
5. Az állam kötelessége, hogy oktassa polgárait.
6. Tehát az államnak csak hasznos tartalmat kell engedélyeznie, és el kell nyomnia a káros tartalmat.
7. Az állam cenzúrája a művészetre is vonatkozik.
8. Tehát az államnak csak a hasznos művészetet kell engedélyeznie, és el kell nyomnia a rossz művészetet (Hicks 2012).

⁴ Az elmélet összefoglalását lásd Freshwater (2004: 225–246).

⁵ Vö.: „A cenzúra bizonyos nézetek elnyomása más nézetek javára” (Bajomi-Lázár 2017: 63).

⁶ Vö.: „Az írás feltalálása előtt az emberiség akusztikus térben élt: határtalanul, irány és horizont nélkül, az elme sötétjében, az érzelmek világában, ősi ösztönöktől és rettegéstől vezérelve. Ennek az ingoványoknak a társadalmi térképe a beszéd” (McLuhan & Fiore 2012: 48).

Álláspontja szerint az ókori görög közösség véleményét a törvények formálhatták, és a közösség tagjait megbüntethették, ha olyan dolgokat mondtak ki, amelyek sértették a köz érzékenységét, aláásták a közös erkölcsöt, vagy felforgatták az intézményrendszert (Naddaff 2002). Mindezek kapcsán Mester Béla (2003a: 58) ugyanakkor kiemeli, hogy „az »athéni bölcselő« némely munkájában ellentmondásba kerül a saját maga követelte cenzúrával, hiszen gyakran idéz egyetértően olyan művekből, amelyeket másutt betiltani rendelt”.

A kora-középkori kis számú írásos dokumentum ellenőrzése először az egyház, később az egyház és az állam közös feladatai közé tartozott, így a középkori európai társadalmakban – ahogy a későbbiekben látni fogjuk – egyértelmű volt, hogy az állami és az egyházi hatalmak közösen működtették a cenzúra intézményrendszerét. Mindezt nem módosította jelentős mértékben a könyvnyomtatás feltalálása sem, hiszen a korai időszakokban még csak – mai fogalmainkkal – jelentéktelen mennyiséget tudtak technikailag előállítani. A korabeli papírhiány, illetve a technológia relatív újdonsága és fejletlensége miatt a híres Gutenberg *Bibliából* mindössze 180 darab készült el (Andrews 2015).

A változás a 17. század környékén figyelhető meg először, amikor az egyre fontosabbá váló könyvnyomtatás és nyomtatott sajtó szabadságáért folytatott küzdelem összefonódik a cenzúra elleni harccal. Ez „elsőként és legélénkebben Nagy-Britanniában jelentkezett (innen terjedt át gyors ütemben Amerikára és – kevésbé intenzíven – a kontinensre” (Keane 1999: 15). John Keane (1999: 17–24) a cenzúra elleni korabeli érveket négy csoportba osztotta:

1. A teológiai érvelés alapja, hogy az Isten az egyéneknek megadta a józan ész képességét, hogy éljenek vele, így ennek cenzurális korlátozása elfojtja az Isten által biztosított gondolati és ítélkezési szabadságot. E gondolkörben Henry Burton, Henry Robinson vagy William Walwyn írásait érdemes kiemelni. A legteljeskörűbben ugyanakkor John Milton foglalta össze a gondolatait, aki 1644-ben beszédet mondott az angol parlamentben az engedély nélküli (könyv)nyomtatás szabadságáért. Ez volt a híres *Areopagitica*, amelyben – az ókori retorika szabályai használatával (Blasi 1995: 5) – arról győzködi a parlament két házát, hogy

...a könyvek cenzúrája (1) keresztyényietlen dolog ...; ebből következően (2) létezése csakis valamiféle pápai ármány révén magyarázható; hiszen (3) sem a biblikus, sem a pogány antik hagyományban nincs ilyesmiről szó, ezen az alapon tehát nem legitimálható (idézi: Mester 2003b: 33–34).

Milton álláspontja ráadásul az, hogy a cenzúra ellen nem csupán a hagyományokban nem létezése okán szükséges fellépni, hanem azért is, mert a könyvek olvasása során a befogadó, azaz az olvasó műveltsége vagy műveletlensége is szerepet játszik, azaz nem csupán a szavakra, hanem azok értelmezési tartományaira is figyelemmel kell lenni. Mindez azt jelentené, hogy nem csupán a könyveket, hanem az értelmezési módokat is be kellene tiltani, ami nyilván lehetetlen vállalkozás:

...a vallási vitákról szóló „könyvekből származó” fertőzés kétséget ébresztőbb és veszedelmesebb a műveltek, mint a tudatlanok számára; mégis, ezeket a könyveket úgy kell engedélyeznie az ellenőrzést végzőnek, hogy hozzájuk sem ér. Nehéz példát találunk arra, hogy bármely tudatlan embert elcsábított egy angol nyelvű pápista könyv, hacsak nem ajánlotta és magyarázta el neki valaki a papságból. Bizony, az összes ilyen értekezés, akár hamis, akár igaz ...: nem érthető útmutatás nélkül (Milton 1644/2017: 55–56).

2. A második érvrendszer fő gondolata az, hogy a polgárosodással az egyének különféle szabadságjogokat szereztek meg maguknak, és ez feljogosítja őket arra, hogy politikai síkon álljanak ki az érdekeikért, illetve gyakorolják természetes jogaikat az állammal szemben is. A sajtó szabadsága és a gondolatok megjelenésének minél teljesebb körű érvényesülése –, azaz a cenzúra tilalma – hozhatja el azt a kort, amelyben a kiszámíthatatlannak tekintett középkori jogrendszert követően megvalósulhat a jó kormányzás és a jog uralma. Ezen elmélet képviselői közé sorolhatjuk John Lockot, John Asgillt vagy a „Cato” néven publikáló John Trenchardot és Thomas Gordont ugyanúgy, mint Matthew Tindallt. Az utóbbi a cenzúra tilalmával kapcsolatban kiemelte,

hogy a sajtó feladata az, hogy „hűséges őr módjára megelőz minden meglepetést, és időben figyelmeztet minden közeledő veszélyre”⁷ (idézi Keane 1999: 20).

3. Harmadikként a haszonelvűség érvrendszerét érdemes kiemelni, amely szerint a kormányok legfontosabb célja, hogy a lehető legtöbb ember számára legyenek képesek boldogságot nyújtani. A sajtónak és a benne megjelenő tartalmaknak ezen elmélet képviselői (William Godwin, James Mill, Jeremy Bentham) szerint a legfontosabb célja a zsarnoki kormányzás ellensúlyaként való megjelenés, mivel a nyilvánosság erejével olyan jogi normák megalkotását tudja elérni, amelyekkel megtörténhet az emberek boldogságának kormány általi maximalizálása. Ehhez természetesen elengedhetetlen, hogy minél kevesebb kontroll és ellenőrzés alatt tevékenykedjenek a sajtó munkatársai, így pedig az állampolgárok az információk és – mai kifejezéssel – a közérdekű adatok minél szélesebb köréhez férjenek hozzá.

4. A negyedik érvcsokor az igazságosság fogalomköréhez kötötte a sajtószabadság kiteljesedését és a cenzúra eltörlését. Bár az érvelés alapjait Leonard Busher és Joseph Priestley fektette le, a legmaradandóbb hatást John Stuart Mill a *Szabadságról* című könyvében felvetett gondolatok jelentették. Mill álláspontja az, hogy a sajtó feladata a társadalomban létező összes vélemény bemutatásának biztosítása, hiszen e nézetek ütközése esetén az igazságot tartalmazó álláspont győzedelmeskedni fog a hibás gondolatok felett (Mill 1859/1983: 126–127). Frivaldszky János (2016: 300) rámutatott arra, hogy Mill álláspontja szerint

...társadalmilag káros a tévesnek vagy hamisnak tűnő véleményeket betiltani, egyrészt azért, mert lehet, hogy mégis igazak és helyesek, ahogy arra a történelemből eklatáns példák kínálkoznak, másrészt, mert ha tévesek is, akkor is jót tesz a helyes vagy annak tartott tan számára az, ha vitában megvédve edzik az azt alátámasztó érveket a helytelen tanokéival szemben. Továbbá a helytelen tanokban is lehetnek részigazságok, amelyek hozzájárulhatnak a ... társadalmi igazságkereséshez.

Mindezek az írások már előképei voltak azon gondolatoknak, amelyek a véleménynyilvánítás szabadságát alapvető jogként tételezték, és amelyek szerint az emberi jogokat, a szabadságot és az emberi méltóságot nem szabad csupán kevesek számára lehetővé tenni, mint a korábbi korokban. A véleménynyilvánítás szabadságáért küzdők így egyszerre támadták a korábban fennálló állami-egyházi cenzúra rendszerét, és helyezték e küzdelmet egy nagyobb ívű küzdelem ernyője alá.

A 18. század végén, a felvilágosodás elméleti alapjain állva, az 1789-es *Emberi és polgári jogok nyilatkozata* volt az első jogi dokumentum, amely – némileg paradox módon egy arisztokrata, La Rochefoucauld gróf javaslata alapján – a XI. pontban egyértelműen kimondta, hogy:

A gondolatok és vélemények szabad közlése az embernek egyik legértékesebb joga; ennélfogva minden polgár szabadon szólhat, írhat s nyomtathat ki bármit, felelősséggel tartozván viszont e szabadsággal való visszaélésért a törvény által meghatározott esetekben.

1791-ben az Amerikai Egyesült Államok is módosította az 1787-ben elfogadott és 1789-ben hatályba lépett alkotmányát, és az Első Alkotmánykiegészítés kimondta, hogy:

A Kongresszus nem alkot törvényt vallás hivatalossá tétele vagy a vallás szabad gyakorlásának eltiltása tárgyában, nem korlátozza a szólás- vagy a sajtószabadságot, sem az embereknek a békés gyülekezéshez való jogát, sem azt, hogy petícióval a kormányhoz forduljon panaszok orvoslása céljából.

⁷ Vö.: „A sajtó ... dolga, hogy mindig gyanakodjon, és ... a »demokrácia őrkutyájaként« (*public watchdog*) veszélyt jelezve »csaholjon«, ha hatalmi visszaéléseket vél tapasztalni” (Bajomi-Lázár 2006: 51).

Mindezzel a legmagasabb szintű jogi dokumentumban tiltották meg, hogy az állam cenzurális szabályokat fogadjon el, és legfőképpen ezzel, illetve a cenzúra évszázados „hagyományának” hiányával lehet magyarázni az eltérő európai és amerikai szabályozási utakat. Ráadásul, ahogy Smuk Péter (2019: 48–49) megjegyzi:

...az amerikai bírósági érvelés gyakran visszatérő fordulata, amely Oliver Wendell Holmes bíró különvéleményéből vált sikeressé (*Abrams v. United States*), és meghatározza a vélemények versengésének és az állami közbeavatkozás feltételeinek, mechanizmusának alaptételét: inkább a piac, semmint az állam szabályozzon.

Mindez elvezetett ahhoz, hogy egyre több országban tiltották be az előzetes cenzúrát – természetesen nem függetlenül a nyomtatott (napi)sajtó jelentőségének növekedésétől. Ahogy William Blackstone (1897: 636) megfogalmazta:

A sajtószabadság valóban elengedhetetlen a szabad állam természetéhez: ez azonban abból áll, hogy nem korlátozzák előzetesen a kiadványokat, és nem abból, hogy [a kiadók] mentesülnek közzététel után az esetleges következmények alól. Minden szabad embernek kétségkívül joga van a nyilvánosság elé tárni, hogy milyen érzései vannak: ennek megtiltása a sajtószabadság megsemmisítését jelenti; de ha közzéteszi azt, ami helytelen, csintalan vagy jogellenes, akkor vállalnia kell vakmerősége következményeit.

4. Történeti példák a politikai cenzúrára az ókortól a modern korig⁸

4.1. Ókori esetek

Természetesen a források relatív szűkössége miatt minden esetről nincs tudomásunk, de a kezdeteket valószínűleg az ókori Görögországban kell keresni, ahol talán a leghíresebb a fentebb említett Szókratész esete: i. e. 399-ben az ifjúság megrontásáért és istentelenségért mérget itattak vele, amelyet ő inkább önként elfogyasztott (Szoboszlai-Kiss 2013: 545), mintsem engedje gondolatainak cenzúrázását.

A Római Birodalom kapcsán Maros Andor (1947: 12) így ír: „Aelius Saturninus-t néhány merészebb verse miatt a capitoliumi hegyről vetették le, Pacunianus-t a börtönben fojtották meg, Scaurus-t pedig egyik tragédiája miatt Tiberius császár íteltette halálra.”

I. e. 12-ben valószínűleg politikai okokból könyveket is égettek, amely okot eltagadták, és vallásinak állították be (Cramer 1945: 167): a vallást és a közösség erkölcsének megsértőit ugyanis szigorúan szankcionálták. Nem volt ez másképpen a kereszténység ókori megjelenésekor sem: egyrészt a keresztényüldözések mind fizikai, mind szellemi síkon zajlottak, majd a vallás megerősödésével az ókeresztény vezetők számára vált létfontosságúvá az eretnek fenyegetések elleni fellépés. Ennek egyik fontos állomása a nikaia–konstantinápolyi (vagy a köznyelvben – kicsit pontatlanul – níceinak nevezett) hitvallás, amely az eretneknek tekintett ariánus mozgalom tanai ellen lépett fel (Maxwell 2015).

4.2. Cenzúra a könyvnyomtatás feltalálása után

Már a könyvnyomtatás feltalálása előtti időszakban egyre több írott tartalom jelent meg, és ezzel egyre nagyobb veszélyforrássá vált a szó: szélesebb körben terjedhettek a veszélyesnek, eretneknek, nem kívánatosnak ítélt tartalmak. Ám amíg egy könyv írnokok általi lemásolása bő háromnegyed évig tartott, minden megváltozott

⁸ A magyarországi cenzúra történetét részletesen lásd Gosztonyi (2019: 989–997).

Johannes Gutenberggel. A mozgatható betűelemekkel és a betűfémmel történő nyomtatás⁹ olyan technikai innovációnak számított a 15. század derekán (Barbier 2012: 98-97), amellyel az előző példában szereplő könyvből ugyanannyi idő alatt nagyjából százszoros mennyiséget lehetett előállítani. Mindez a fejlődés nagymértékben elősegítette a protestáns reformáció gondolatainak terjedését is, aminek meggátolására mind a római katolikus egyház, mind a kormányzatok mindent megtettek. 1529-ben Angliában megjelent az első olyan lista, amely VIII. Henrik utasítására a kormányzat által betiltott könyvek felsorolását tartalmazta (Green & Karolides 2005: 603), majd a 16. század közepére Angliában azt is megszabták, mely nyomdák (London, Oxford és Cambridge) nyomtathatnak állami engedéllyel. 1662-ben engedélyezési törvényt is elfogadtak Angliában, ám 1695-ben hagyták azt elévülni (Briggs & Burke 2012: 58). Franciaországban 1535-ben I. Ferenc adta ki a tiltott könyvek listáját, majd a chateaubriant-i ediktumban (1551) megtiltották minden olyan könyv értékesítését, importálását vagy nyomtatását, amelyet a Párizsi Egyetem Hittudományi Kara nem hagyott jóvá.

A római katolikus egyház IV. Pál pápa utasítására 1559-től adta ki az *Index Librorum Prohibitorium*-ot (vagy röviden az Index-et¹⁰), amely a tiltott könyvek listáját tartalmazta (Newth 2010).¹¹ A listának három része volt:

- azon írók nevei, akiknek minden műve betiltásra került;¹²
- egyes művek, a szerzők megnevezésével;
- névtelen szerzők és műveik.

1564-ben a trienti (más írásmód szerint tridentini vagy trentói) zsinaton kiadták azt a tíz alapelvet is, amely alapján a könyvek cenzúráját végezték. E tíz szabály összefoglalásából alább kitűnik, hogy melyek voltak a katolikus egyház által leginkább félt írásművek:

- „Minden olyan könyv, amelyet 1515 előtt ítélték el a pápák vagy tanácsok, továbbra is tiltott marad.
- Minden eretnek vezető könyve és eretnek által írt teológiai könyv tiltott.
- Az eretnekek bibliafordítása tilos; más szöveg eretnekek általi fordítása jóváhagyást igényel.
- A Biblia katolikus tudósok által készített népies nyelvű fordításai jóváhagyást igényelnek.
- Az eretnekek által szerkesztett korábbi művek összeállításai javítást és jóváhagyást igényelnek.
- A népies nyelvű teológiai írások javítást és jóváhagyást igényelnek.
- Tilos az obszcén vagy erkölcstelen mű. A klasszikus műveket felnőttek olvashatják.
- Az általában elfogadható, de részleteiben eretnekségeket tartalmazó könyveket ki kell javítani.
- Tilos minden olyan könyv, amely mágiát, babonát, asztrológiát vagy okkult gyakorlatokat tartalmaz.
- A püspök és az inkvizítor megköveteli, hogy minden könyvet a kiadás előtt engedélyeztessenek” (Busäus 1664).

A könyvek listáját a fenti szabályok alapján az 1571-től rendszeresen összegyűlő Szent Indexkongregáció –, amelynek tagja volt a pápai udvar hivatalos teológusa (*Magister Sacri Palatii*) is – vizsgálta át újra és újra (Pillari 2017), aminek eredményeképpen kiadták a megsemmisítésre váró, azaz különösen veszélyes könyvek listáját, az *Index Expurgatorius*-t.

A római katolikus egyház listája mellett Spanyolországban, Angliában, Németalföldön és a Német-római Birodalomban is készültek különféle listák, amelyekre a kibocsátó álláspontja szerinti eretnek gondolatokat vagy ideológiailag veszélyes tanokat hirdető művek kerülhettek. Csak a példálódzó felsorolás végett néhány szerző, aki bekerült a különféle Indexekbe: Luther, Erasmus, Boccaccio, Galilei, Machiavelli, Descartes, Malebranche, Spinoza, Montaigne, Bacon, Hobbes, Voltaire, Rousseau, Hume, Bentham, Mill. A kiadványok sorsa jó esetben az elérhetetlenné tétel, rosszabb esetben a megsemmisítés, a legkirívóbb alkalmakkal pedig a szerző (akár fizikai) megbüntetése volt.

9 Ma már általánosan elfogadott, hogy a könyvnyomtatás elődjét, a táblanyomtatást Kínában találták fel. Minderről részletesen lásd Carter (1955).

10 Ebből kialakulva az „indexre tesz” kifejezés betiltás, cenzúrázás jelentéssel mára átszivárgott a köznyelvbe is.

11 Az utolsót 1948-ban(!) jelentették meg, majd VI. Pál pápa 1966-ban hivatalosan is megszüntette a kiadványt (Schwenk 2020). Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy bár sem egyházzjogi, sem pedig kánonjogi hatásokat ezután nem tulajdonítottak neki, erkölcsi iránymutatásként továbbra is figyelembe vehették egyházi körökben (Petley 2009: 35).

12 1596 után ezt a kategóriát megszüntették, így ezután „csak” műveket tiltottak be, szerzőket nem.

...arra vonatkozóan, hogy az elmúlt 500 év során hány könyv, hány egyéb írásmű és műalkotás esett az inkvizíció működésével összefüggésben vagy a később tőle függetlenül szorgoskodó cenzúra áldozatául, összegző felmérés természetesen soha nem készülhetett, már azért sem, mivel nagyon sok jegyzőkönyvet és ítéletet az ügyek lezárása után hivatalból megsemmisítettek (Pruzsinzky 2014: 9)

A korabeli cenzúra így az állam és az egyház hatalmának „közös gyakorlásával” vagy együttműködésével működött, sok esetben elfedve az utókor előtt, hogy valóban valláskülönbözeti, ideológiai vagy pusztán politikai okokból történtek meg az események.

4.3. A 17–19. század cenzúrahelyzete

1753-ban V. Piusz pápa a *Sollicita ac Provida* bullában elrendelte, hogy a Szent Indexkongregáció kezdje meg a cenzúra rendszerének alapos felülvizsgálatát. Az eredmény

...az egyházi cenzúra két évszázad utáni első jelentős módosítása, és az egyház első felismerése, hogy nem tudja és nem is szabad megpróbálnia ellenőrizni a nyomtatás teljes spektrumát szerte a világban (Green & Karolides 2005: 258).

Patrizia Delpiano ugyanakkor megjegyzi, hogy mindez nem az ellenőrzés (mai szóval a tartalomszabályozás) vágyának megszűnését jelentette, hanem pusztán a módszer finomodását: a cenzúrázó döntés után lehetővé tette egy újabb cenzori döntés kérését (fellebbezési fázis) és akár a szóbeli védekezést is. A rendszer ugyanakkor erősen épített az öncenzúra intézményére, hiszen a két döntési pont között lehetőséget adtak a szerzőknek, hogy „javítsák a szövegeiket” (Delpiano 2018: 56). Mindezen folyamatok vezettek el oda, hogy a világon elsőként 1766-ban Svédország (Nordin 2017–2018: 137–144. Laursen 2005: 100–121), majd 1770-ben Dánia-Norvégia (Képes 2015: 48) hozott törvényt a cenzúra betiltásáról és a sajtó jog védte szabadságáról. Ahogy Képes György (2019: 223–224) idézi az indoklást: „...a társadalmi vita elősegíti az észszerű döntések meghozatalát.”

A francia forradalom, az amerikai demokrácia, a városiasodás és az iparosodás – több más mellett – együttesen hozta el a forradalmak, majd a polgári jogrendszerek megjelenését szerte Nyugat-Európában. Mindez együtt járt az információhoz való hozzáférés szabadságának növekedésével, az oktatási rendszerek változásával és az írni-olvasni tudás fejlődésével. A korszak politikai, társadalmi, szociális, kulturális és jogi változásai elhozták a cenzúrahelyzet ideiglenes javulását: a 19. század második felére szerte Európában tiltották az előzetes cenzúrát.

A helyzetet ugyanakkor bonyolította, hogy számos – sokszor egyazon országon belül is egymásnak ellentmondó – jogszabály született a sajtó kapcsán a korszakban:

Spanyolországban 1810 és 1883 között legalább tizenöt jelentős sajtótörvényt és rendeletet hirdettek ki, míg 1851-re a francia törvények annyira bonyolulttá váltak, hogy két bíró kiadott egy kézikönyvet segítségül (Goldstein 1989: 39).

Fel kell hívni ugyanakkor arra a figyelmet, hogy bár az előzetes cenzúra jogszabályi tilalma számos országban (például Ausztriában, Németországban, Oroszországban vagy Franciaországban) megjelent, a kinyomtatott lapokat be kellett mutatni az állami hivataloknak a terjesztés megkezdése előtt vagy azzal egyidőben (Barbier & Bertho Lavenir 2004: 75-76). Ezzel – bár papíron cenzúramentes sajtóról beszélhetünk – a sajtószabadság valódi megvalósulása még messze járt a realitásoktól.¹³

13 Ráadásul néhány országban magas összegű lapalapítási kauciót állapítottak meg és speciális adókat is kivetettek, amelyeket rosszabb esetben indirekt cenzúrának, jobb esetben a publikálás megnehezítésének foghatunk fel.

4.4. Változások a 20. században

Így bár igaz, hogy a 19. század végének (szinte) általános fejlődése nem tökéletes, de jó hatással volt a szólás-szabadság helyzetére, a 20. századi történelmi események jelentős változásokhoz vezettek. A cenzúrahelyzet kapcsán e korszak a leginkább kutatott, így jelen írásban inkább csak lezáró jelleggel mutatom be. A 20. század általános európai sajtóhelyzetét ugyanis nehéz röviden megvonni: az ugyanakkor bizonyos, hogy a két világ-háború és a számos kisebb-nagyobb európai konfliktus jelentős mértékben megnehezítette a szólásszabadság teljes körű érvényesülését, és több helyen előtérbe került a háborús cenzúra (Eggleston 1941: 313–323). A két nagy totalitárius birodalom, a náci (Merziger et al. 2019: 135–152) és a szovjet (Kruglikova & Konstantin 2019: 153–171) is élen járt a vélemények politikai elnyomásában. Mindezt tetézte az új médiumok megjelenése, és ahogy Jürgen Wilke (2013: 1) megfogalmazta: „...az átmeneti haladást többször is visszaesések követték. A 20. században az újonnan megjelenő médiát (film, rádió és televízió) is cenzúrázták és ellenőrizték.”

Az Amerikai Egyesült Államok ráadásul más szabályozási utat járt be,¹⁴ mint az öreg kontinens: jogszabályok helyett inkább a bírói gyakorlat alakította ki a szólásszabadság terjedelmét, határait és korlátait. Anélkül, hogy mélyre ásnánk a jogtörténet e fejezeteiben,¹⁵ érdemes Ken Wachsbergert idézni:

A szexuális cselekmények ábrázolásának cenzúrája könyvekből – legyen a választott szó „pornográfia”, „erotika” vagy „obszcenitás” – lenyűgöző utazás hazánk bírósági rendszerén keresztül (idézi Steele 2020: 7).

Így tehát bár a klasszikus sajtócenzúra jelentős mértékben nem befolyásolta az amerikai mindennapokat,¹⁶ egyéb típusú korlátozásokra bőségesen találni példát. A jól ismert McCarthy-érában a kommunista tartalom került célkeresztbe, majd később filmek, képregények és erőszakosnak tartott zeneszámok is elvérezhettek az állami hivatalok szűrőin (Steele 2020: 12–13).

Európában az egész századon átívelő politikai turbulencia a sajtót és a szólásszabadságot sem kímélte, így javulást csak a század második felétől megjelenő európai együttműködés hozott. Az 1989-es rendszerváltások az addigi szovjet befolyás után a kelet-európai államok számára is jobb helyzetet teremtettek, így az internet megjelenése Európában és Amerikában már egy politikai cenzúrától mentes helyzetben történt. A szólás „privatizált” szabályozása így már egy másik történet (Gosztonyi 2021: 13).

5. Összegzés

Denis McQuail a közlés, a hír- és a véleményterjesztés jogának csorbíthatatlanságát, azaz a cenzúra hiányát a kommunikáció szabadságának nagyon egyértelmű feltételeként szabja (McQuail 2003: 151). E kommunikációs szabadság egyáltalán nem volt azonban egyértelmű a történelem során. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a kommunikáció történetében az állam által végzett előzetes cenzúra volt a tartalmak nyilvánosságra kerülésének megakadályozására szolgáló leggyakoribb (és jogilag a legszigorúbb) forma, ezért a legtöbbször és a legtöbben mindmáig ezzel azonosítják a cenzúra fogalmát. Ennek diakronikus vizsgálata egyértelműsítette, hogy a regnáló elitek valláskülönbözeti, ideológiai vagy pusztán politikai okokból is sokszor a véleménynyilvánítás szabadsága és a társadalom számára fontos információk betiltása mellett törtek lándzsát. E komplex fogalom fontosabb elméleti és történelmi hátterének bemutatásával érzékelhető válik, milyen sokféle eszközt és cselekvést lehet tartalom megjelenési korlátozásnak tekinteni. A cenzúra különféle formáinak tipizálása és elméleti keretbe helyezése ugyanakkor megmutatja, hogy bár a történelmi formák és események számos tanulsággal szolgálhatnak, a szólásszabadságért folytatott küzdelem a mai napig folyamatos tennivalóval járhat.

¹⁴ A szólásszabadság abszolutista és mérlegelő védelmével kapcsolatos amerikai vitákról lásd Török (2017: 722–725).

¹⁵ Részletesen lásd Beattie (2009: 22–27).

¹⁶ Természetesen a háborús hadicenzúra kivételt jelent ebben a kérdésben, lásd Price (1942: 837–849) és Kelemen (2020: 280–307).

Irodalom

- Andrews, Evan (2015): 7 Things You May Not Know About the Gutenberg Bible. *History*, február 23. (kiegészítve: 2018. augusztus 22.), <https://www.history.com/news/7-things-you-may-not-know-about-the-gutenberg-bible>.
- Atwood, Margaret (2010): Don't tell us what to write. *Index on Censorship*, vol. 39, no. 4, pp. 58–63.
- Bajomi-Lázár Péter (2017): Manipulál-e a média? *Médiakutató*, 18. évf. 4. sz. 61–79. o.
- Bajomi-Lázár Péter (2006): *Média és társadalom*. Budapest: PrintXBudavár Zrt. & Médiakutató Alapítvány.
- Barbier, Frédéric (2005): *A könyv története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Barbier, Frédéric & Catherine Bertho Lavenir (2004): *A média története. Diderot-tól az internetig*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Barendt, Eric (2007): *Freedom of Speech*. Oxford: Oxford University Press.
- Beattie, Scott (2009): *Community, Space and Online Censorship: Regulating Pornotopia*. London & New York: Routledge.
- Berkowitz, Eric (2021): *Dangerous Ideas. A Brief History of Censorship in the West, from the Ancients to Fake News*. Boston: Beacon Press.
- Blackstone, William (1897): *Commentaries on the laws of England: In one volume, together with a copious glossary of legal terms employed; also, biographical sketches of writers referred to; and a chart of descent of English sovereigns*. St. Paul: West Publishing Co.
- Blasi, Vincent (1995): Milton's Areopagitica and the Modern First Amendment. *Yale Law School Occasional Papers*, https://digitalcommons.law.yale.edu/ylsop_papers/6/.
- Briggs, Asa & Peter Burke (2012): *A média társadalomtörténete. Gutenbergtől az internetig*. Második, bővített, átdolgozott kiadás. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Bunn, Matthew (2015): Reimagining repression: New Censorship Theory and after. *History and Theory*, vol. 54, no. 1, pp. 25–44.
- Busäus, Johann (1664): *Sacros. Concilium Tridentinum: Editio reformata cum indice librorum prohibitorum ex praescripto Concilii*. Cologne: Johann Busäus.
- Carter, Thomas F. (1955): *The Invention of Printing in China and Its Spread Westward*. New York: Columbia University Press.
- Cramer, Frederick H. (1945): Bookburning and Censorship in Ancient Rome: A Chapter from the History of Freedom of Speech. *Journal of the History of Ideas*, vol. 6, no. 2, pp. 157–196.
- Delpiano, Patrizia (2018): *Church and Censorship in Eighteenth-Century Italy. Governing Reading in the Age of Enlightenment*. London & New York: Routledge.
- Eggleston, Wilfrid (1941): Press Censorship. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, vol. 7, no. 3, pp. 313–323.
- Freshwater, Helen (2004): Towards a Redefinition of Censorship. In: Beate Müller: Censorship & Cultural Regulation in the Modern Age. *Critical Studies*, no. 22. Amsterdam & New York: Rodopi.
- Frivaldszky János (2016): A politikai véleménynyilvánítás szükségessége, joga és felelőssége a közjó és a jó kormányzás szemszögéből. *In Medias Res*, 5. évf. 2. sz. 297–314. o.
- Goldstein, Robert Justin (1989): *Political Censorship of the Arts and the Press in Nineteenth-Century Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Green, Jonathon & Nicholas J. Karolides (2005): *Encyclopedia on Censorship*. New York: Facts on File, Inc.
- Gosztonyi Gergely (2019): „Agyamban kopasz cenzor ül”, avagy a politikai cenzúra története Magyarországon napjainkig. In: Menyhárd Attila & Varga István (szerk.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara 2. kötet, A jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Gosztonyi Gergely (2021): A közösségi média elterjedése és korai szabályozási kérdései. *Jogtörténeti Szemle*, 23. évf. 2. sz. 9–16. o.
- Hicks, Stephen (2012): Plato on censoring artists, <http://www.stephenhicks.org/2012/01/21/plato-on-censoring-artists-a-summary>.
- Horváth Barna (2003): *A géniusz pere. Szókratész – Johanna*. Budapest: Attraktor.

- Huszt József (1927): Platon eszményi állama. *Széphalom*, 1. évf. 1. sz. 29–48. o.
- Jones, Derek, ed. (2002): *Censorship. A world encyclopedia*. London & New York: Routledge.
- Keane, John (1999): *Média és demokrácia*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Kelemen Roland (2020): Sajtórendészet különleges jogrend idején. *In Medias Res*, 9. évf. 2. sz. 280–307. o.
- Képes György (2015): Felvilágosult abszolutizmus Dániában. In: Tevesz László (szerk.): *Államhatalom és társadalmi autonómia viszonya a nyugati keresztény civilizációban*, 39–58. o. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Képes György (2019): *A Dán Királyság alkotmánytörténete a kezdetektől 1848-ig*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kruglikova, Olga & Konstantin Alexeev (2019): The Russian Revolution and the Establishment of the Authoritarian Media System. In: Klaus Arnold, Paschal Preston & Susanne Kinnebrock (eds.): *The Handbook of European Communication History*, pp. 153–171. Hoboken: Wiley Blackwell.
- Laursen, John Christian (2005): Censorship in the Nordic Countries, Ca. 1750–1890: Transformations in Law, Theory, and Practice. *Journal of Modern European History*, vol. 3, no. 1, pp. 100–117.
- Maros Andor (1947): *A cenzúra*. Budapest: Népszava Könyvkiadó.
- Maxwell, David R. (2015): The Nicene Creed in the Church. *Concordia Journal*, vol. 41, no. 1, pp. 13–22.
- McLuhan, Marshall & Quentin Fiore (2012): *Médiamasszázs. Egy rakás hatás*. Budapest: Typotex Kiadó.
- McQuail, Denis (2003): *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Mendel, Toby (2010): *Restricting Freedom of Expression: Standards and Principles*. Centre for Law and Democracy.
- Merziger, Patrick, Gabriele Balbi, Carlos Barrera & Balázs Sipos (2019): Crises, Rise of Fascism and the Establishment of Authoritarian Media Systems. In: Arnold, Klaus & Preston, Paschal & Kinnebrock, Susanne (eds.): *The Handbook of European Communication History*, pp. 135–152. Hoboken: Wiley Blackwell.
- Mester Béla (2003a): A cenzúra és az elmék fölötti uralom. Elmetartalmakra vonatkozó metaforáink gondolatszabadságot érintő következményeiről. *Világosság*, 44. évf. 5–6. sz. 55–63. o.
- Mester Béla (2003b): Néhány sajátos szókép John Milton Areopagiticájában. *Világosság*, 44. évf. 11–12. sz. 33–40. o.
- Mill, John Stuart (1983): *A szabadságról*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.
- Milton, John (1644/2017): Areopagítica. Beszéd Anglia Parlamentjéhez az engedélyhez nem kötött nyomtatás jogáért. In: Reményi Édua & Koltay András (szerk.): *A szólásszabadság káprázata. A szólásszabadság brit, amerikai és francia klasszikusainak szöveggyűjteménye*. Budapest: Wolters Kluwer.
- Naddaff, Ramona (2002): *Exiling the poets: the production of censorship in Plato's Republic*. Chicago: University of Chicago Press.
- Newth, Mette (2010): Index Librorum Prohibitorum. *Beacon for Freedom of Expression*, http://www.beaconforfreedom.org/liste.html?tid=415&art_id=556.
- Nordin, Jonas (2017–2018): The Swedish Freedom of Print Act of 1776 – Background and Significance. *Journal of International Media & Entertainment Law*, vol. 7, no. 2, pp. 137–144.
- Oppenheim, Charles & Victoria Smith (2004): Censorship in Libraries. *Information Services & Use*, vol. 24, no. 4, pp. 159–170.
- Petley, Julian (2009): *Censorship. A Beginner's Guide*. Oxford: Oneworld Publications.
- Pillari, Anthony (2017): *The Current Juridic and Moral Value of the Index of Forbidden Books*, <http://www.valtorta.org.au/JCL-Thesis-on-the-Index-and-Valtorta.pdf>.
- Price, Byron (1942): Governmental Censorship in War-Time. *The American Political Science Review*, vol. 36, no. 5, pp. 837–849.
- Pruzsinszky Sándor (2014): *Halhatatlan cenzúra*. Budapest: Médiatudományi Intézet.
- Roberts, Margaret E. (2018): *Censored. Distraction and Diversion Inside China's Great Firewall*. Princeton: Princeton University Press.
- Rosenfeld, Sophia (2001): Writing the History of Censorship in the Age of Enlightenment. In: Daniel Gordon (ed.): *Postmodernism and the Enlightenment. New Perspectives in eighteenth-century French intellectual history*. New York & London: Routledge.

- Schwenk, Kim (2020): Lifting the Veil: Abolishing Censorship at the Vatican. *San Diego State University Library*, <https://library.sdsu.edu/scua/new-notable/lifting-veil-abolishing-censorship-vatican>.
- Smuk Péter (2019): A kormány beszéde. Az Első Alkotmánykiegészítés paradigma és a „government speech” alkotmányos korlátai az Egyesült Államokban. *Iustum Aequum Salutare*, 15. évf. 4. sz. 47–68. o
- Steele, Jennifer Elaine (2020): A History of Censorship in the United States. *Journal of Intellectual Freedom & Privacy*, vol. 5, no. 1, pp. 6–19.
- Szoboszlai-Kiss Katalin (2013): A felejthetetlen Szókratész pere. In: Szoboszlai-Kiss Katalin & Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*, 537–552. o. Győr: Universitas-Győr.
- Török Bernát (2017): A szólásszabadság védelmének dinamikája. *Magyar Jog*, 64. évf. 12. sz. 721–733. o.
- Wilke, Jürgen (2013): *Censorship and Freedom of the Press*. Mainz: Leibniz Institute of European History.

Abstract in English

A typology of censorship in the light of a brief history of political censorship

The history of censorship is as old as the history of mankind, but Hungarian-language summaries of censorship theory and history are currently not in the mainstream of research. There are countless definitions of what exactly censorship is, but there is no uniformly accepted one. The aim of this paper is thus to place the most common form of censorship in a diachronic context, which it does by embedding it in a theoretical and historical context. Drawing on the thousands of cases included in the Green–Karolides and Jones encyclopaedias of censorship, this paper attempts to nuance the colloquial notion of censorship and to construct a typology that can help us understand when and for what reasons various types of content intended for the public were banned in the past. The study will present the main theories of censorship from Antiquity to the end of the 20th century, as well as the ways in which content restriction has been implemented in practice.

Keywords: Areopagitica, Bentham, censorship, economic censorship, freedom of the press, Gutenberg, Index Expurgatorius, Index Librorum Prohibitorium, Mill, Milton, new censorship theory, Plato, political censorship, self-censorship, Sollicita ac Provida, Tindall

Gosztonyi Gergely (PhD) jogász, médiakutató. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán végzett, azóta ugyanott tanít: különböző médiajogi, alkotmányjogi, jogtörténeti kurzusokat tart BA-, MA- és PhD-szinteken. Kutatási területe a cenzúra, az alternatív média és a közvetítő szolgáltatók felelőssége. 2015 óta a Monroe E. Price Media Law Moot Court Competition csapat felkészítője. Többször volt az Európa Tanács, a Nemzeti Tehetség Program és a Nemzeti Tehetség Központ szakértője. Több jogi folyóirat szerkesztője.